

Het Tielse stadhuis in de Vleesstraat
in 1907

Voorwoord

Voor u ligt een bijzondere uitgave. Deze uitgebreide, rijk geïllustreerde editie van de Canon van Tiel verschijnt in een gelimiteerde oplage voor liefhebbers van geschiedenis, verhalen én onze stad. Het is een eerbetoon aan een plek die al duizenden jaren ononderbroken wordt bewoond – en waar nog elke dag geschiedenis wordt gemaakt. De eerste publiekseditie van de Canon van Tiel werd enthousiast ontvangen. Binnen korte tijd raakte de eerste druk uitverkocht en inmiddels is zelfs de tweede druk volop in omloop. De belangstelling was overweldigend, en dat bevestigde wat velen al wisten: Tiel leeft. Niet alleen als stad van vandaag, maar ook als stad met een rijk verleden dat mensen raakt, inspireert en verbindt. In deze luxe-editie duiken we dieper. De vijftig vensters die samen de Canon vormen zijn opnieuw opgenomen, maar voorzien van uitgebreidere teksten, aanvullende context en verdieping in beeld. Nieuwe afbeeldingen, kaarten, documenten en foto's brengen het verleden tot leven – alsof u er zelf bij was. Van de eerste bewoners in het stroomgebied van de Waal tot het moderne Tiel van nu: elk venster opent een wereld aan verhalen die ons iets vertellen over wie we zijn.

Een stad van verhalen, een boek van velen

Dit boek is niet het werk van één auteur, maar van een team van betrokken auteurs: Sylvia, Wim, Peter en Emile, dat samen de Canon tot leven bracht. Emile Smit leverde daarbij een uitzonderlijke bijdrage en nam het grootste deel van het schrijfwerk op zich. Daarnaast danken wij gastschrijver Willem Gradisen voor zijn inspirerende vensterbijdrage, en Janneke Hobo, die als eindredacteur waakte over helderheid en stijl. Het visuele karakter van dit boek, dat zo mooi een tweeluik vormt met de eerdere publieksversie, is te danken aan Marie-Jan Ousen van emjee | uitgevers, die de geschiedenis van Tiel in vorm wist te vangen met gevoel voor sfeer en detail.

Een canon als spiegel van toen én nu

Bij het samenstellen van deze vernieuwde editie is dankbaar gebruik gemaakt van de oorspronkelijke Canon van Tiel. Die vormde het fundament waarop is voortgebouwd. Tegelijkertijd is er met een frisse blik gekeken naar de vragen en waarden van vandaag. De rol van vrouwen in de geschiedenis, de kloof tussen arm en rijk, vrijheid en onvrijheid, migratie en inclusie en het slavernijverleden zijn bewust als lens gebruikt om het verleden opnieuw te bekijken. Niet als politieke correctie, maar als verrijking: geschiedenis is immers nooit af, maar altijd in beweging.

Tiel vertelt(d)

Of u nu geboren en getogen bent in Tiel, hier onlangs bent komen wonen, of gewoon nieuwsgierig bent naar de verhalen achter de stadsmuren: deze Canon is voor u. Blader erin, verdwaal erin, en laat u meenemen langs 6000 jaar menselijke aanwezigheid, strijd, bloei, verlies, wederopbouw, vernieuwing en trots. We hopen dat u in deze editie van de Canon van Tiel iets van uzelf herkent, of juist iets nieuws ontdekt dat u raakt. Want geschiedenis leeft – en in Tiel leeft zij met volle kracht.

Jose van Egmond
Burgemeester van Tiel

Ella Kok-Majewska
Directeur Regionaal Archief Rivierenland
Gemeentearchivaris van Tiel

KAART

van het

ARRONDISSEMENT TIEL

waaronder behooren de Boemelerwaard,
de Tielerwaard en een gedeelte der
Betuwe.

*Uitgegeven geheel ten voordeele van de
hooftjenden door den Watersnood
in Gelderland; door de Landmeters van
het Kadaster C. Genis en A. Soutendijk te Tiel
Januarij 1861.*

Uitgave van C.A. CAMPAGNE te TIEL.

De loop van de rivier

Emile Smit en Lisette le Blanc

Publius Cornelius Tacitus

Rijn en Waal

‘De Rijn, die tot dan toe door één bedding stroomt of slechts kleine eilanden omspoelt, verdeelt zich bij het begin van het gebied der Bataven als het ware in twee stromen: daar waar hij langs Germanië loopt, behoudt hij zijn naam en de onstuimigheid van zijn stroom, totdat hij zich verenigt met de Oceaan; daar waar hij met een bredere bedding en rustiger langs de Gallische oever stroomt, krijgt hij van de overbewoners een andere naam, Waal, die hij vervolgens nogmaals verandert om via de Maas en haar uitgestrekte mond eveneens in de Oceaan uit te monden’ (Tacitus, Annalen, 2,6).

De Romeinse schrijver Tacitus die rond het jaar 100 n. Chr. leefde, lijkt een voor ons herkenbaar beeld te schetsen. De stromen Rijn en Waal, in het Latijn Rhenus en Vahalis, komen mooi overeen met het beeld van de twee rivieren die nu de noord- en de zuidgrens van de Betuwe vormen. Toch blijkt zowel uit andere Romeinse bronnen als uit de opgravingen, dat het rivierengebied er in de prehistorie en de Romeinse tijd echt heel anders uitzag dan in de 21e eeuw.

Rivierlandschap in de lage landen na de laatste ijstijd

Na de ijstijden

Veel onderzoek naar het landschap van Gelderland toont aan dat het gebied er honderdduizenden jaren geleden heel anders uitzag. Soms lag het aan zee, andere keren ver landinwaarts. Voor de geschiedenis van Tiel is dat echter minder relevant. Het landschap waar mensen zich zesduizend jaar geleden vestigden, werd pas echt gevormd na de laatste ijstijd. De rivier de Rijn stroomde door een gebied met hoogten in het oosten, terwijl het rivierwater in het westen naar veengebieden leidde. Tussen deze gebieden, waar nu Gelderland ligt, bevond zich een bosrijk gebied waar de rivier met flinke snelheid haar weg baande.

Door de eeuwen heen spoelde het rivierwater beddingen uit, wat leidde tot de vorming van een rivierloop. Naarmate de rivieren een vaste plaats in het landschap kregen, ontstonden er overstromingen en doorbraken. Afhankelijk van de hoeveelheid water die de rivier voerde, overstroonden sommige gebieden of kwamen ze droog te staan. Het water liet zand, grind en klei achter op het droogvallende land, met het zwaarste slib dicht bij de rivier. Zo ontstonden er oeverwallen, die als natuurlijke grenzen van de rivierbedding fungeerden.

De rivieren bleven echter ongetemd, en het water vond soms nieuwe wegen. Zijgeulen sneden door voormalige droge gebieden en af en toe koos de hoofdstroom van de rivier een andere route. Door de stijging van het zeewater bevond steeds meer van het rivierengebied zich in de delta, waar een netwerk van kleine stroompjes het landschap doorkruiste.

Nederzettingen

Tot ongeveer 500 v.Chr. waren mensen in het huidige Nederland zeldzaam. Wanneer ze er waren, hadden ze vaak een dubbele relatie met het water. Enerzijds konden ze niet zonder water leven, maar anderzijds wisten ze ook hoe gevaarlijk stijgend water kon zijn. Het was dan ook logisch om zich op een hoger gelegen plek dichtbij water te vestigen. De oeverwallen waren hiervoor ideaal. Tot bijna zesduizend jaar geleden leefden de mensen van wat de natuur hen bood: ze jaagden op dieren, vingen vissen in de rivieren en verzamelden eetbare planten. De mensen uit de middensteentijd (10.000-5300 v.Chr.) waren voornamelijk jagers en verzamelaars.

Dankzij grondboringen en opgravingen weten we iets over de vegetatie: op de stroomruggen en oeverwallen zijn sporen gevonden van een iep, eik, es en een hazelaar en op de hogere komgebieden elzenbroekbos en wilgenbos.

Vanuit het oosten kwam er echter een belangrijke ontwikkeling: mensen begonnen systematisch planten te verbouwen en dieren te temmen. Dit zorgde ervoor dat mensen minder vaak verhuisden. Ze werden boeren in plaats van jagers en kozen een vaste woonplaats. In de omgeving van Tiel gebeurde dit al vroeg. Rond 4300 v. Chr. was er een agrarische nederzetting op de plek die nu Medel heet. Tegenwoordig bevinden zich daar een groot bedrijventerrein en een buurtschap.

Veranderend landschap

Vanaf het begin van de agrarische revolutie begon de mens steeds meer het landschap aan te passen aan zijn behoeften. Dit begon met houtkap, waarmee de vroege boeren land vrijmaakten van ongewenste begroeiing. Dergelijke ingrepen kwamen steeds vaker voor naarmate de bevolking groeide. Ook het bedwingen van de rivieren werd een belangrijke methode om het leefgebied bruikbaar en veilig te maken. Oorspronkelijk zochten mensen hogere plekken om te wonen, maar al snel begonnen ze ook heuvels aan te leggen om vee en voorraden te beschermen tegen hoogwater. De Romeinen, die in de eerste eeuwen van onze jaartelling het rivierengebied beheersten, gebruikten de rivieren als natuurlijke grens, de Limes. Om deze grens te verstevigen, bouwden ze dammen en groeven kanalen.

Voor het ontstaan van Tiel waren twee rivieren essentieel: de Waal die de zuidelijke tak van de Rijndelta vormde en de Linge die aanvankelijk een deel van de Waal was en later een zijarm. Vanaf ongeveer het jaar 1000 begonnen mensen in het rivierenland stukken land te bedijken. Tegen 1200 was het rivierengebied omgeven door een gesloten dijkkring.

Rietlandschap in de Romeinse tijd

De rivieren leken getemd: de Betuwe werd begrensd door Neder-Rijn en Waal en doorsneden door de Linge. Stelsels van sloten en weteringen zorgden voor een door de mens gewenst waterbeheer. Toch blijkt dat de kracht van het water nog vaak voor onverwachte en ongewenste problemen kan zorgen.

Het wetland Passewaaij, aan de rivier terug gegeven cultuurland

De toren van de Sint Maartenskerk

Wim Veerman

Kerkstorens

Een van de eerste stenen bouwwerken in veel oude steden was een kapel of kerk, die vaak later werd uitgebreid met een toren. De status van het kerkgebouw en de stad speelden hierbij een belangrijke rol. De kerkstoren had ook een burgerlijke functie. In veel gevallen werden in de toren met zijn dikke verdedigbare muren de stadsarchieven bewaard. In Tiel gebeurde dit overigens in de toren van de Sint-Walburgkerk.

De toren diende tevens als uitkijkpunt voor wachters die de stad moesten waarschuwen bij brand of de komst van vijanden. De torenklokken hadden hierbij een essentiële rol. Ze riepen niet alleen de burgers op om naar de kerk te komen op zon- en feestdagen, maar ook de weerbare mannen om te helpen bij brand, watersnood of om de stad te verdedigen bij een vijandelijke aanval. In de zestiende eeuw werd het uurwerk in de toren belangrijk voor de dagindeling, als een soort grote stadswekker voor zowel de stadsbewoners als de boeren in de omliggende gebieden.

Bouwstijl

De huidige toren van de Sint-Maartenskerk is in laat-gotische stijl gebouwd. Een bijzonder element is het kerkportaal onder de toren, met het grote gotische raam waarin visblaasmotieven zijn verwerkt. Deze motieven komen ook terug aan de buitenkant in de vensterkoppen van de muurnissen met stijlen, naast en onder de galmgaten voor de luidklokken. Binnen in het gotische gewelf vallen de beeldhouwde kraag- en sluitstenen op. Het dak van de toren wordt bekroond door een windwijzer met een afbeelding van Sint-Maarten. Direct naast de toren is een dichtgemetselde deur met een luikje, dat vermoedelijk werd gebruikt voor de brooduitdeling aan de armen.

Bouw

De kerk en de toren zijn vernoemd naar Sint Martinus van Tours, wat wijst op een oude band met de bisschop van Utrecht. Ook de huidige Domkerk in Utrecht was ooit een Sint-Maartenskerk. De oudste vermelding van de Tielse kerk dateert uit 1317, maar opgravingen tonen aan dat de kerk minstens vier eeuwen ouder was. Over de bouw van een oudere toren is weinig bekend.

Na de uitbreiding van het schip van de kerk met een dwarspand en een nieuw koor in het begin van de veertiende eeuw, werd in 1431 begonnen met de bouw van een nieuwe stenen toren. Deze werd op zware eikenhouten funderingspalen gebouwd. Toen men de hoogte van de nok van het schip had bereikt, traden er ernstige verzakkingen op, waarna men besloot de toren af te breken en opnieuw te beginnen. Ditmaal werd een stevige houten fundering aangelegd, waarna de toren in de huidige vorm werd opgebouwd, met een houten spits bovenop. Het werk werd pas in 1514 voltooid. Door een hevige storm op 10 januari 1558 werd het houten gedeelte van de toren naar beneden geblazen, wat grote schade aan het schip van de kerk veroorzaakte. Twee jaar later begon men met de wederopbouw van de kerk en de toren, maar door de Reformatie werd deze nooit voltooid. De toren behield uiteindelijk zijn huidige, enigszins ‘stompe’ uiterlijk.

De toren van de Sint-Maartenskerk, begin mei 1945

Herbouw

In de winter van 1944-1945 werden de kerk en toren zwaar beschadigd door beschietingen van de geallieerden vanuit Wamel. Op 14 mei 1945, enkele dagen na de Duitse capitulatie, stortte het bovenste deel van de toren in tijdens een storm. De herbouw en restauratie vonden plaats tussen 1957 en 1964, waarbij een omloop op de toren werd toegevoegd, die oorspronkelijk niet aanwezig was.

Al snel werden verzakkingen opgemerkt, wat leidde tot scheuren in de gewelven door de druk van de toren op het schip van de kerk. Uiteindelijk werd besloten tot een ingrijpende en complexe oplossing: de toren zou van een nieuwe fundering worden voorzien om stabiliteit te herstellen en de druk op het kerkgebouw te verlichten. Deze werkzaamheden, onder leiding van de Betuwse restauratiearchitect ir. N.C.G.M. van de Rijt, begonnen in 1987.

Klokken en carillon

Over de oudste klokken van de Sint-Maartenskerk is weinig bekend, maar uit de stadsrekening van 1551 blijkt dat de koster zes stuivers ontving voor het houden van een processie en het beieren en luiden van de klokken op Sint Laurentiusdag (11 augustus). Een jaar later lieten de kerkmeesters in 's-Hertogenbosch een klokkenspel van vijf klokken gieten, waarvan elke klok de naam van een heilige kreeg. Eén klok was al aanwezig, en later werd het geluid uitgebreid tot negen klokken.

De klokken werden gebruikt bij bijzondere gebeurtenissen zoals overlijden, brand, storm, watersnood, oorlog en (kerkelijke) feestdagen. In de loop der eeuwen werden, door geldgebrek, klokken door de gemeente verkocht. Voor de Tweede Wereldoorlog waren er nog vier grote luidklokken over: de ‘Maria’, die uit de tweede helft van de veertiende eeuw dateerde en waarschijnlijk afkomstig was uit de in 1679 afgebroken Sint-Walburgkerk, en de ‘Salvator’, ‘Ursula’ en ‘Laurens’, die in het midden van de zestiende eeuw door de klokgieter Jan de Moor waren vervaardigd.

De kerkklokken liggend vóór de toren in 1945

Klokken van het Tielse carillon met de beiaardier Wim Ruitenbeek

Carillon

In juli 1958 werd bij juwelier G. van Soelen in de Weerstraat een carillon met vijf klokjes aan de winkelgevel geplaatst. Bij de ingebruikname werd de wens geuit om een ‘echt’ bespeelbaar carillon in de Sint-Maartenskerk te installeren. Het duurde echter tot mei 1963 voordat de toenmalige Culturele Raad actie ondernam om dit te realiseren. Diverse succesvolle acties werden gevoerd binnen de Tielse gemeenschap, wat resulteerde in de aanschaf van een carillon met 47 klokken. Het carillon werd vervaardigd door de fa. Eijssbouts in Asten en werd op 5 september 1964 in gebruik genomen door de eerste beiaardier, Jan van Alphen.

De Sint-Maartenkerk in 2021

De Sint-Maartenskerk in 1740

Verhouding burgers en bestuur

Sylvia Dumont

Portret van hertog Karel van Gelre

Portret van keizer Karel V

Tiel bij Habsburgs keizerrijk of hertogdom Gelre?

In de zomer van 1528 werd Tiel belegerd door duizenden soldaten van de Habsburgse keizer Karel V. Zij stonden onder het bevel van de graaf van Buren, Floris van Egmond. Graaf Floris, zijn bijnaam was Fleurken Dunbier, was loyaal aan keizer Karel V. De vader van de keizer, Filips de Schone, had Floris in 1505 opgenomen in de prestigieuze Orde van de Ridder van het Gulden Vlies. Tegen alle verwachting in hield Tiel wel stand tegen de keizerlijke troepen en bleef Gelders. Mede door de inzet van de Tielse burgers. Maakte het voor hen eigenlijk wel wat uit of Tiel bij het keizerrijk of het hertogdom Gelre behoorde?

De Habsburgse keizer Karel V wilde een groot centraal bestuurd rijk waar overal dezelfde regels golden. Het hertogdom Gelre, waar Tiel sinds 1339 bij hoorde, stond ook op zijn verlanglijst. Tussen 1505 en 1513 was Tiel al een tijd als onderpand in Habsburgse handen geweest. In januari 1513 slaagden Gelderse troepen er in Tiel weer onder het gezag van hertog Karel van Gelre te brengen.

Buurspraak: inspraak van burgers

Sinds Tiel in 1513 weer volledig in Gelderse handen was, werkten de Tielenaren hard aan de verdediging van de stad: stadsmuren werden verstevigd en er kwam een nieuwe Burense Poort aan de westkant van de stad. De dreiging van keizer Karel V was er altijd.

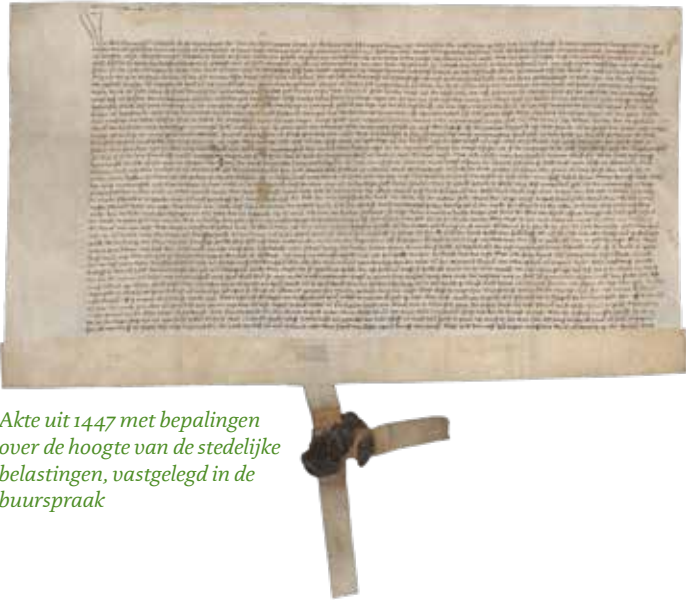
Het stadsbestuur had voortdurend geld nodig om de bouwwerken te betalen en wilde daarom steeds de belastingen verhogen. Maar dat kon niet zomaar. In Tiel moesten de burgers daar mee instemmen in de buurspraak.

Alle mannen die burger van Tiel waren, kwamen twee- of driemaal per jaar op het Sint Walburgkerkhof bij elkaar. Ze beslisten dan over de hoogte van belastingen, oorlogen en maatregelen tegen brand. Als het nodig was, kwam men vaker bijeen. De burgers waren vooral kooplieden en ambachtslieden en hadden burgerrechten gekocht of geërfd. Het verslag van de bijeenkomsten werd opgetekend in het buursprakenboek, dat over de periode van 1458 tot 1542 bewaard is gebleven. De buurspraak zelf was al ouder, vermoedelijk ging die terug tot het jaar 1000.

Het was een recht van de Tielse burgers om mee te beslissen. Hier tegenover stond de plicht om de stad te verdedigen en belasting te betalen. Alle burgers waren verplicht de buurspraak bij te wonen. Er wachtte een flinke straf als dat niet gebeurde. Dat was ook het geval als degene die door de buurspraak tot kerkmeester of gasthuismeester gekozen werd, de benoeming weigerde. In ieder verslag van de buurspraken werden steeds aan het eind de namen van de nieuwe Tielse burgers genoteerd. Zij werden op de volgende buurspraak verwacht. Dat was dus geen vrijblijvende uitnodiging.

Belegering 1528

Tijdens de belegering van 1528, die op 25 juli begon, was Tiel aan drie kanten omsingeld door vijandelijke troepen. Floris van Egmond met zijn troepen bij Zandwijk, George Schenk van Tautenburg lag met Duitse troepen aan de andere kant en Brabantse troepen onder het bevel van Reijer van Bern lagen op een in de Waal gelegen waard. Op 10 augustus 1528 deden de Duitse troepen een aanval op de stadsmuren aan de Westluidense kant. Driemaal probeerden de vijandelijke troepen de stadsmuren te bestormen. Maar de Tielse burgers, niet meer dan 700 man en circa 800 man uit Nijmegen (gestuurd door de hertog) hielden stand. De troepen van de keizer telden zeker het tienvoud aan manschappen. De versterkte stadsmuren bewezen hun nut en daarbovenop waren de belegeraars het niet met elkaar eens over de te volgen strategie. Floris/Fleurken trok zijn troepen terug. Tiel bleef Gelders. Maar hoelang zou het hertogdom nog zelfstandig zijn?

Akte uit 1447 met bepalingen over de hoogte van de stedelijke belastingen, vastgelegd in de buurspraak

Afschrift van plakkaat uit 1544 van keizer Karel V dat het erfrecht (successie) regelde in vorstendom Gelre. Het afschrift dateert uit 16e eeuw

De almachtige Habsburgers

Dat Tiel stand hield in 1528, hadden velen niet verwacht. De Habsburgse keizer was almachtig. Het gezegde ging, dat in zijn rijk de zon niet onderging. Hertog Karel van Gelre zorgde er daarom voor dat direct na het beleg inwoners van de Tielerwaard in Tiel gingen helpen bij het herstel van de vestingwerken. Ook werden de bier- en wijnbelasting door de stad verhoogd om de reparaties te betalen. De Tielenaren zelf waren het vechten al lang beu, maar Reynier van Arkel, de Tielse stadhouder, bleef hertog Karel van Gelre trouw. Er was wel een addertje onder het gras: als hertog Karel geen kinderen had bij zijn overlijden, kwam Gelre en dus ook Tiel alsnog bij het Habsburgse keizerrijk.

Dat gebeurde in 1543 nadat hertog Karel van Egmond in 1538 zonder nageslacht was overleden. Vanaf dat moment kwam Gelre, en dus ook Tiel, uiteindelijk toch bij het Habsburgse rijk onder keizer Karel V. De buurspraak werd meteen dat jaar beëindigd. De gewone burgerij had geen stem meer in het bestuur van de stad. De kloof tussen bestuur en de inwoners werd groter. Het rijk van Karel V en zijn zoon Philips II werd centraal geregeerd, de wetten werden per plakkaat verkondigd. In de buurspraak hadden burgers een recht van weigeren gehad of konden ze voorstellen van de hertog wijzigen. Bij keizer Karel V was hier geen sprake van.

Plaquette

Ter herdenking van de succesvolle verdediging in 1528 liet het stadsbestuur een plaquette maken met een Latijnse tekst, die in de Burense Poort werd geplaatst. De Burense poort is midden 19e eeuw gesloopt, maar de herdenkingssteen is bewaard en nu te zien in de herbouwde Waterpoort. De titel van de tekst luidt: ‘Trophaeum in liberationem obsidionis’ oftewel: ‘Gedenksteen voor de bevrijding van het beleg’.

De 17e eeuwse vertaling van de Latijnse tekst luidt: Siet, hoe mijn vesten poort en torens zijn beschoten, en als van een gescheurd door bouten en geschut, noch zal mijn Betouws Burght staen trotzer na die stoten, tot welkers heijl sij heeft dit onheijl afgeschut

De steen in de Waterpoort ter herdenking van de overwinning in 1528

Hoe hoog komt het water en hoe hoog wordt de dijk?

Wim Veerman

Water is er genoeg in het rivierengebied. Met dijken en vernuftige systemen wordt het in bedwang gehouden onder supervisie van Waterschap Rivierenland. Dat wij onder de zeespiegel wonen, zorgt voor veel verbazing in het buitenland. Maar de inwoners van het rivierengebied voelen zich achter de bestaande dijken redelijk veilig en beschermd tegen overstromingen. Een echte overstroming heeft de huidige generatie ook niet meegemaakt. Dat was in het verleden wel anders. Bijna elke eeuw moesten duizenden mensen vluchten, omdat ze niet waren voorbereid op het snel stijgende water. Vaak verdronken ze, net als duizenden stuks vee.

Een eeuwige strijd

In de wintermaanden was de dreiging van dijkdoorbraken en overstroming voor de inwoners van Tiel en omstreken een bijna jaarlijks terugkerend fenomeen. Het gevaar kwam niet alleen van de Waal, maar ook van de Linge waar het water regelmatig buiten de oevers trad. Het was eigenlijk een strijd die nooit ophield.

Een bijzondere getuigenis van zo’n watersnoodramp is een gedrukt verslag met prent uit 1799. Bij dreigend gevaar werden de mensen bij Tiel en langs de rivieren gewaarschuwd

met seinkanonnen en klokgelui. Op de kerktorens werd een vlag uitgestoken en ‘s avonds een stormlantaarn. Het probleem was vaak dat de mensen door de storm de seinschoten in de dorpen niet hoorden, omdat de wind de andere kant op waaide. Met rampzalige gevolgen voor de duizenden plattelandsbewoners die dan te laat werden ‘ingeseind’.

Er was nog een probleem: door de versnippering van de vele zelfstandige polderbesturen, was de communicatie lastig en traag. Of zoals Zillisen het in zijn boek met het verslag van de ramp verwoord: ‘Hoezeer het donderend kanon, bom en houwitservuur, in weinig tijds de schoonste steden in puinhopen kan doen veranderen – water en ijs verdelgen in nog korter tijd al wat aan hetzelfde tegenstand biedt.’

Het belang van dijkverzwaring

‘Geef ons heden ons dagelijks brood en af en toe een watersnood’ zou een dijkgraaf in de negentiende eeuw gezegd hebben. Hij werd weer eens geconfronteerd met weinig medewerking bij dijkbewoners en aanliggende landeigenaren om de dijken beter te repareren en te onderhouden. Met als gevolg dat in 1820, 1855 en 1861 de dijken doorbraken, met veel ellende voor de bewoners achter de dijken als gevolg.

Het grootste gevaar was het kruierend ijs in de wintermaanden. De grote ijsschotsen kwamen in beweging en sneden de bovenkant van de dijken af, waardoor het water naar binnen stroomde. Met het huidige klimaat zal dat naar verwachting niet meer voorkomen, maar de dreiging van hoogwater is niet bepaald minder geworden. Om nieuwe overstromingen te voorkomen werd in de jaren tachtig de Deltawet opgesteld. Door de dijken te verhogen en te verzwaren moest het gevaar op overstromingen afnemen. De dijkverzwaring werd in de jaren tachtig en negentig van de twintigste eeuw door velen als aantasting van het landschap ervaren. Er werden protestacties gehouden, die de werkzaamheden echter hooguit vertraagden, maar niet konden tegenhouden. Door de veranderende klimaatomstandigheden nam de hoogte van het water in de grote rivieren jaarlijks meer toe dan verwacht. Daarbij kwam dat grote delen van de dijken in slechte staat verkeerden, waardoor dijkdoorbraken tussen Tiel en Gorinchem niet denkbeeldig waren.

Met Kerst 1993 stond het water in de Waal zo hoog dat de Betuwe in staat van paraatheid werd gebracht. Een jaar later was er veel verzet in Tiel tegen het Waalfrontplan, waarbij een dijk om de Waalkade gelegd zou worden. Uiteindelijk kreeg het voorstel de oude stadsmuur te versterken meer steun.

Kwart miljoen mensen worden geëvacueerd

In januari 1995 gebeurde wat in eeuwen niet was gebeurd. Er dreigde door de absurd hoge waterstand van de Waal acuut gevaar en uiteindelijk werd besloten tot evacuatie van de bevolking in het bedreigde Rivierengebied. Ruim 250.000 mensen verlieten huis en haard. Het werd geen vlucht, maar een goed georganiseerde evacuatie.

De vernieuwde Havendijk in 2024

Goederen en vee werden in veiligheid gebracht en zieken- en verpleeghuizen op tijd geëvacueerd. De evacuatie was verplicht, 25.000 bedrijven werden tijdelijk lamgelegd. Na drie tot tien dagen, toen de dreiging van een dijkdoorbraak voorbij was, kon iedereen weer terug naar huis of bedrijf. Daar werd in de brievenbus een welkomstflyer van het gemeentebestuur aangetroffen.

De totale schade werd geschat op ca. 1,5 miljard gulden. Na deze (bijna) ramp werd de dijkverzwaring met volle energie weer opgepakt en het mag gezegd, bij Tiel met fraai resultaat. Opvallend is dat het gebed van de negentiende-eeuwse dijkgraaf blijkbaar gewerkt heeft, want protesten tegen de werkzaamheden werden niet meer gehoord.

Nadat in februari 1995 de Tielenaars thuisgekomen waren, vonden ze een welkomstflyer namens het gemeentebestuur in hun brievenbus

Ijsopkruiging vóór de stad Tiel, 1799